

AZ 1663. TÖRÖK HADJÁRAT MAGYARORSZÁGON.

Rasid efendi török történetíró leírása szerint.

II. Rákóczy György lengyelországi kalandos hadjárata a bonyodalmak hosszú sorát idézte elő Erdélyben és Magyarországon. Erdélyben az egymásután gyorsan következő fejedelmváltások s a török és tatár csapatoknak gyakori berohanása mérhetetlen zavart és nyomort okoztak. I. Lipót király kormánya az erdélyi ügyekbe eleinte óvakodott beleavatkozni s csakis diplomáciai úton akarta az erdélyiek és a törökök közt a békét helyreállítani.

Kemény János fejedelemsége alatt azonban a kormány kilépett addigi óvatos magatartásából s a fejedelemmel szerződésre lépett, melyben neki a törökök ellen fegyveres segítséget ígért. A törökök Kemény Jánost csakugyan megtámadták, Lipót hadai azonban Montecuccoli vezérlete alatt semmit sem tettek Kemény megmentésére. Legalább Montecuccoli híres «hadi sétáját» az 1661. télen nem mondhatjuk valami nagy segítségnek. Kemény János, kinek táborában ezer főnyi német segélycsapat volt,¹⁾ életét vesztette a törökökkel való ütközetben, mikor *Kücsük Mehemed pasa*, ki *Apaffi Mihálynak*, a törökök által kinevezett fejedelemnek segítségére jött, Segesvártól nem messze *Nagy-Szöllős* falunál vele megütközött. «Kevés idő alatt megbontják Kemény János hadait, mondja Cserei, sokat levágván benne, dissipálják és az egész tábor megfutamodik. — Ezen a harczon vesze el Kemény János . . . a harczhelyen lovastól elesvén a seregektől egybentapodtatott.»²⁾

A porta Lipótnak az erdélyi ügyekbe való eredménytelen beavatkozását békeszegésnek vette, melyre háborúval felelt. A há-

¹⁾ J. Bethlen, *Commentarii de rebus Transsilvanicis*. Vienna 1779. Pars altera; pag. 79.

²⁾ Cserei Mihály *Históriája*. 10. l. Pest 1852.

ború 1663-ban tört ki s a következő évben a vasvári békekötéssel fejeződött be. A háború első éve, az 1663-ik évi hadjárat, rendkívüli szerencsével folyt le a törökök részére, kik a felső-magyarországi várakat szinte meglepő könnyűséggel foglalták el; a háború második éve azonban mind a Felvidéken, mind a Dunántúl a császári seregekre volt kedvező.

E folyóirat 1894. évi folyamában a háború második évéről, a felső-magyarországi hadjáratról, két közlemény jelent meg e folyóirat szerkesztőjének tollából;¹⁾ a jelen sorokban a háború első évének, az 1663. hadjáratnak történetét adjuk elő, a győzelmes fél történetírójának, a XVII. századbeli *Rasid efendi* török történetírónak²⁾ leírása után.

Törökországban a háború kitörése előtt a tehetséges, fiatal s dicsőségvágyó *Köprili Ahmed* vette át a nagyvezíri hivatalt, ki a háború tulajdonképeni indítója volt s Lipót kormánya bármennyire óhajtotta is békeajánlataival a háborút megakadályozni, Köprili makacssága és nagyravágyása miatt az nem sikerült. A háború elhatározását és a hadjárat megindítását Rasid efendi a következőleg adja elő:³⁾

A hitetlen németek a padisah országai közé tartozó *Erdélyország* némely várait és erődívényeit lassankint hatalmukba kerítették,⁴⁾ azonkívül a tartományi kormányzóktól oly jelentés

¹⁾ R. Horváth Jenő, A felső-magyarországi hadjárat 1664. Hadtört. Közl. 1894. III. és V. füz.

²⁾ Rasid efendi udvari történetíró volt s *Tarikh* című művében a hidsre 1071. évtől az 1184. évig (1660—1721) terjedő eseményeket írja le. Előszavában azt mondja, hogy némely eseményeket csak kivonatosan, másokat részletesen mond el. Ez utóbbiak a török krónikások szokása szerint a török sereg győzelmeiről szólnak. Rasid efendi *Tarikhija* már múlt században megjelent nyomtatásban, 1740-ben Konstantinápolyban, újabban pedig 1865-ben a török császári nyomdában. Ez újabb kiadást, mely öt kötetből áll, használok én is e dolgozatnál. Rasid efendi mūderrisz (főiskolai tanár) volt Konstantinápolyban s III. Ahmed szultán soron kívül léptette elő magasabb rangra. E kinevezési okmányát műve IV. kötetében (179. l.) közli. Az íróról még azt jegyezzük meg, hogy Magyarországon is járt.

³⁾ *Tarikh* I. 26. l.

⁴⁾ Kemény János felkérésére *Kolozsvár- és Szamosujvárb*a Lipót császári őrséget helyezett.

érkezett, hogy ellenséges hatalmukat már az iszlám határokra is elkezdték kiterjeszteni.

Ezen ügynek megbeszélése végett a kiadott dicsőséges császári rendelet értelmében a nagyvezír jelenlétében tanácskozással tartatott, és az együtt levő *«birodalom oszlopai»*¹⁾ részletesen megbeszéltek a németeknek szerződésszegő merényletét és az ellenük indítandó háború ügyeit. A nagyvezír így szólt: «A hitetlen németeknek az iszlám határon való átlépése és hódítása beigazolválván, nem célszerű, hogy most *Velence* ellen induljunk,²⁾ mivel a hitetlen *Velence* a szárazon fél és elővigyázó s nincs is arra ereje, hogy hadsereget szervezve az iszlám határon átjönni s ott kárt tenni merészkednék; a német azonban erős ellenség és mostanában legfontosabb dolog a németek visszaszorítására fordítani erőnket.» Mivel a többiek beszédje is megegyezett a nagyvezír véleményével, ennél fogva elhatározták a mozgósítást. E tanácskozás eredményét és az ügy állását, a császári trón elé terjesztették.

Az előterjesztett véleményt ő felsége is jóváhagyta s *Köprili-zade Ahmed* pasa nagyvezírt a németek ellen *szerdár ekremmé*³⁾ kinevezte s *Ramazan-el-mubarek* hó 3-án⁴⁾ a dicsőséges *szandsákok*⁵⁾ a szerdár erős kezeibe adta s fejére két sor drágakővel kirakott kócsagforgót helyezett, derekára drágaköves markolatú kardot kö-

¹⁾ Törökben: *erkjani devlet*, birodalom oszlopai. Így nevezték a legfőbb államtanácsot, melynek elnöke volt a nagyvezír, tagjai pedig a hat elsőrendű vezír és az állam hat-hét főbb tisztviselője.

²⁾ A porta a velencei köztársasággal a tengeren ekkor folyton harczban volt s a konstantinápolyi hadi tanács azt határozta, hogy *Velence*nek dalmátországi birtokait is meg fogja támadni a szárazföldön, e végett hadseregét *Drinápoly*ban összpontosította. IV. Mohammed szultán maga is eljött *Drinápoly*ba, hogy a csapatok fölött indulásuk előtt szemlét tartson. A szultán márczius 18-án jött el *Konstantinápoly*ból s április 6-án érkezett meg *Drinápoly*ba. *Köprili Ahmed* inkább vágódott egy magyarországi győzelmes háborúra, melyre különben az erdélyi és magyarországi események elég ürügyet szolgáltatnak és sikerült is neki a szultánt a dalmáciai helyett a Magyarország ellen való háborúra rábírn.

³⁾ Szerdár ekrem, a hadsereg fővezére háború idején.

⁴⁾ 1663. évi április 11.

⁵⁾ A próféta zászlója.

tött s czobolyprémmel fedett díszöltönyvel ajándékozta meg. Az említett hó 4-én ¹⁾ a szerdár ekrem régi szokás szerint a drinápolyi síkról az ott levő iszlam sereggel megindulván, küldetése értelmében a hitharcz háza Belgrád felé vonúlt. ²⁾

A német követek békealkudozása.

Mikor a szerdár ekrem az összes iszlam sereggel sietve Belgrádba érkezett, a békekötés óta ³⁾ a boldogság kapujánál ⁴⁾ tartózkodó követ, ⁵⁾ ki útközben látszólag a béke megújítására sóvárogva és megbeszélésére engedélyért erőlködve elodázási szándékkal üres beszédekert terjesztett elő, valamint egy másik követ, ki a békekötés végett *Ali pasa temesvári szerdárhoz* jött s onnan a portára szándékozott utazni, azonban az iszlam seregnek azon vidékre való indulása miatt parancsot kapott, hogy *Temesvárott* várjon s egy harmadik követ, kit a hitetlen németek, mikor hallották, hogy az iszlam sereg ellenük indul a béke megbeszélése végett Belgrádba küldöttek, ⁶⁾ a magas birodalom részéről engedélyt kaptak, hogy Belgrádba jöjjenek s mivel a három követnek az a szándéka volt, hogy a nagyvezírhez együtt mehessenek, e kedvezmény megadása méltányosnak látszott.

A Belgrádba jövő követ, az Ali pasa temesvári szerdárhoz küldött követ és a portánál tartózkodó nagykövet, ki a hadsereggel együtt jött, megállapodás szerint a nagyvezíri sátorba mentek s a szokásos módon elébük tett székekre leültek. A szerdár ekrem a tolmács által ezen kérdést intézte hozzájuk: «Mi végre jöttetek?»

¹⁾ Április 13.

²⁾ Lipót hadserege készületlen volt a háborúra, legalább annak tartotta a császári sereg fővezére Montecucoli s ez okból történt ama nagyon is megalázkodó és kétségbeesett békealkudozás, melyről Rasid efendi a következő fejezetben szól.

³⁾ Az 1649. konstantinápolyi békekötést érti, melyben a szőnyi békét megújították.

⁴⁾ Konstantinápoly neve a törököknél.

⁵⁾ Renningen Simon, ki most vele jött a török sereggel s mindent elkövetett, hogy a háborút megakadályozza, azonban sikertelenül.

⁶⁾ E követ báró Goess volt.

mire ők így feleltek: «Császáruink és a magas birodalom közt a béke megújítására és közöttük az őszinte barátság oszlopainak helyreállítására jöttünk.» A szerdár ekrem erre így válaszolt a követeknek: «Ha császárotok a béke folytatását akarja, két év óta miért épített a mi padisáhnk földjére a szerződés ellenére új várat¹⁾ és az erdélyi várakba magyar és német katonaság helyezésével a barátság rendjét megbontván, két év óta miért pusztította és égette fel annyi erődítményünket, az iszlam lakosságot pedig miért hurczolta fogságba? A hitetlen velenceiek ellen való hadjáratunk egy-kétszer már elhatározva lévén, mikor határtalan sok hadi szereinket már mind felkészítettük, útunktól visszatarlattatok. Noha ennyi ravaszságtokat és álnokságtokat láttuk, mégis mikor újlag Konstantinápolyból való elindulásunk közben az itt jelen levő nagykövethoz a főminisztertől a békére való vágyódást tudató levél érkezett, az alattvalók és polgárok nyugalma kedvéért a magas birodalom a béke megkötésére és megújítására hajlandóságot mutatott, hanem ezen ügyre nézve előadott beszédekben soha lényeges tartalom nem volt, mivel szándékokot csupán abban állott, hogy a magas birodalmat gondatlanná tevén, a megkezdett velencei hadjárattól eltérítsétek, miként ez a nagykövetnek halogató, huzavona eljárásából kitünik. Ravaszságot és álnokságot mutató szándékok miatt megindulván, e helyig érkezünk, hanem most semmiféle halogatási kedvünk nincs, ha császártok csakugyan békét akar és a felhatalmazás kezetekben van, a Konstantinápolyban megbeszélte módon, *Kanizsával* szemben a békefeltételek ellenére épített új várat romboljátok le, Erdélyből pedig a német katonaságot távolítsátok el s akkor a béke ügyét elintézzük.» A nagykövet felelé: «Császáruink részéről úgy vagyunk kiküldve, hogy ha Erdélyben a híres *Székelyhid* várát és néhány várost meg nem kap, akkor ne legyen béke az Ozman házzal;» — erre a gyűlés szétoszlott. Mivel a Belgrádba jövő követ azt kérte, hogy levéllel térhessen vissza, ezért a főminiszternek az előadott értelemben levelet írtak.

¹⁾ Zrínyi Miklós által építtetett Új-Zrinivár volt az erődítmény, melyet a törökök a háborúra ürügyül felhoztak.

Az iszlam sereg átvonulása a Száva hídján.

Konstantinápolyból a dunai hajókon Belgrádba küldött ágyúk, hadiszerek s élelmi készletek, azonkívül Belgrád várából is a szükséges mennyiségű ágyúk, tábori fölszerelések és más kellékek kétszáz hajóra rakva a Dunán sürgősen Buda felé szállítottak. Ezután a *szerdár ekrem* a táborában levő összes győzelmes sereggel a Száva folyón vert hídon a szemközt fekvő zimonyi partra ment s két napi pihenés után küldetése irányában elindult. Az *eszéki* sikon ütvén fel sátorát az odaérkezett hajókról az iszlam sereg számára elegendő mennyiségű élelmi szert vétetett le s azt szétosztatván, a hajókat Buda felé küldötte. Hogy a hajók a hit ellenségeinek ravaszságától és cselfogásaitól megőrizve legyenek, minden hajón húsz-harmincz puskás katona volt, azonkívül a hajók védelmere *Juszuf pasa* és sok janicsár a Duna partjára küldetett, kiknek örököse és felügyelete alatt azok a budai vár kikötőjébe bejutottak.

A főminiszter levelének érkezése a szerdár ekremhez.

A béke megbeszélése végett Belgrádba jött követ által a szerdár ekremnek a főminiszterhez intézett ócsárló modorú levelére válaszul a főminisztertől levél érkezett, melynek ravaszszággal teljes tartalma a következő: «A boldogság kapujánál a két féltől azelőtt megbeszélt ügyek írásba nem foglaltatván, azt méltóztatott írni és jelezni, hogy a kezünkben levő erdélyi várakat kiürítsük és a *Kianizával* szemközt készített várat leromboltassuk.

Uram! mi elbámultunk a fölött, hogy miként lehetséges oly ügyek megvalósítását követelni, a mikben az egymással értekező felek meg nem egyeztek? valamint, hogy a Magasságtoktól származó halogatást és késedelmezést mireánk háritják, mintha mi bennünk nem bizva azt vélnék, hogy az ott megbeszélt és megálapított dolgokat épen nem volna szándékunk megvalósítani.

Kegyelmes Uram! szolgáljon magas tudomásul, hogy a mi népünknel meglevő igazságosság ismeretes dolog s ezen igazságosságtól és egyenességtől eltérve álnokságot és ravaszszágot nem

követhetünk el; bárcsak a ti részetekről is ennek megfelelően tün-
jék ki az igazságosság! A halogatásnak és késedelmezésnek mi egy-
cseppet sem vagyunk okai, ez okból most is a Magasságtoktól ér-
kező becses levél tartalmát még abban az órában tudattam urunk-
kal a császárral s a békés és barátságos szomszédság ügyére nézve
régí szokásunk szerint annyira iparkodtunk, hogy császár urunk
engedélyt adott, hogy ottani megbízottja *Goess Hakimi Dsovan*¹⁾
nevű és nagykövete *Renningen* nevű egyének, teljes hatalommal
tárgyalásba bocsátkozván, mostanáig a felek részéről fölemlített
pontokat és más ügyeket megállapítsák s azokat kötelező erejű
szerződésbe foglalják, azonkívül ez ügyben mi becsületünkkel ke-
zeskedünk, hogy a megbeszélte és megállapított pontokat császár
urunk szívvel lélekkel elfogadja s vonakodás nélkül teljesítvén,
végrehajtja. S ha a felek részéről néhány éven át megőrzött bé-
kesség és jó szomszédság meghosszabbítására az akarat megvan,
nem kételkedünk, hogy Magasságtok is a békére való meghatal-
mazása szerint a méltányosság, igazság es emberiességhez méltóan
az alattvalók hasznára, a béke és egyetértés alapjainak megerősíté-
séről és meghosszabbításáról gondoskodik.

Ha azonban az igazságnak megfelelően a két hatalom között
általunk óhajtott békét és barátságot Magasságtok el nem fogadná,
legyen tanú rá az egész világ, hogy az ezután következő gonosz
dolgoknak mi okai nem vagyunk.»

A *Dsovan* nevű követ és a nagykövet megbeszélés végett
Eszéken a szerdár ekrem ő magasságának sátorába jöttek s az
említett levelet átadták; mivel pedig annak terjedelmes tartalmá-
ban az ügyre vonatkozó lényeges dolog semmi sem volt, ezért a
nagyvezír ő magassága a követeket a *ketkhuda bej*²⁾ sátorába kül-
dötte s elrendelte, hogy ott tanácskozzanak. A tanácskozás kezde-
tén a ketkhuda bej a szerdár ekrem parancsából ezen kívánságot
fejzte ki: «Szükséges, hogy az erdélyi várakból kivonulván, a Ka-

¹⁾ Báró Goess János.

²⁾ Ketkhuda bej a nagyvezír titkára volt. Mi sem jellemzi jobban a
bécsi kormány félelmét, mint hogy követeinek ilyen megsértését is eltűrte,
sőt midőn a törökök Budára értek, kétségbeesett megalázkodással újra meg-
kísérlette az egyezkedést.

nizsával szemközt épített várakat romboljátok le és Szulejman szultán — irgalom és bocsánat neki — ő felsége idejében kötött szerződésnek szerint padisáhnknak évenként harmincezer aranyat fizessetek.» A követek erre így szóltak: «Erdély elhagyását és a Kanizsával szemközt levő várnak lerombolását megígérjük, hanem évenként harmincezer arany fizetését császárunk lehetetlen, hogy elfogadja. Ti minél inkább közeledtek tartományunkhoz, annál inkább szaporítjátok a követelést.» Mivel e harmadik pontot elfogadni makacsul vonakodtak, kiadatott a rendelet, hogy a követek Budára küldessenek.

A nagyhatalmú szerdár ekrem tanácskozása a birodalom oszlopaival.

Miután a hatalmas szerdár ekrem a budai mezőn sátorát felütötte és pihenőt tartott, *Zi-l-hidse* hónap 10-én¹⁾ a táborban jelenlevő összes vezirekkel, dicső emírekkel, agákkal és az ügyekben jártas, tapasztalt más birodalmi emberekkel tulajdon sátorában tanácskozást tartott. «Ime az ellenség országának közelébe jöttünk s most az ellenséges országot melyik irányban támadjuk meg legczélszerűbben? vajjon *Győr*, *Komárom* vagy *Érsekújvár* várak közül,²⁾ melyek útunkban vannak, melyik ellen induljunk?» Midőn e feleletet kívánó kérdést valamennyihez intézte, a legnagyobb készséget mutatva így szóltak: «A parancsolat urunkat illeti; mi az iszlám padisahjának szolgái vagyunk s amerre csak parancsolod, mi szívvel lélekkel arra törekszünk.» A szerdár ekrem ekkor újrolag valamennyihez így szólt: «Ha *Győr* ellen mennénk, ennek az útjai nagyon keskenyek és tele vannak kövel, környéke pedig nélkülozi azon előnyt, hogy a hitharezosok ott zsákmányolhatnának, a vár pedig tele van temérdek katonasággal és hadi eszközzel. Meghódítása és elfoglalása nagy fáradságot kívánó nehéz munka s még ha könnyű volna is győzedelmeskedni, akkor is csupán ez egy várat foglalhatjuk el, a kerületet azonban nem ve-

¹⁾ Július hó 16-án.

²⁾ Montecuccoli szintén jól tudta, hogy e három vár valamelyikét fogják megtámadni a törökök, miként ez a saját feljegyzéseiből látható. (Commentarii bellici. Viennae 1718. pag. 147.)

hetjük el. Ha *Komárom* ellen megyünk, mivel ezen vár mind a négy felől vízzel körített szigeten fekszik, ezért nagy hidakat kell készítenünk, de azonkívül az iszlám seregét arra a szigetre bezárni, ez is nagy elővigyázatot kívánó dolog. *Érsekujvár* azonban a fáradságra érdemes erős vár, környéke pedig híres arról, hogy azon mind a négy irányban művelt városok és várak valamint nagy arany- és ezüstmányák vannak s remélhető, hogy e vár a kerületében levő összes várakkal, erődítményekkel, falvakkal és lakásokkal a paradisi birodalmához kapcsolható lesz, az iszlám harcosok pedig azon vidéken gazdag zsákmányban részesülnek.» Kihirdetvén tehát a gyűlésben a megállapodást, hogy *Érsekujvár* ellen indulnak, e határozatot valamennyien helybenhagyták.¹⁾

Újabb béketárgyalás a német császár követivel.

Főntebb említettük már, hogy a hadjárat ügyének elhatározása és a hadi eszközök előkészítése közben a béke megújítását kívánó német követekkel mind Konstantinápolyban, mind pedig Belgrádba érkezéskor a béke ügye nehányszor megbeszélve lön, azonban a követek a magas birodalom részéről előterjesztett pontok elfogadásában ellenkezést és makacsságot mutattak.

Most midőn a hadi készülődések már egészen befejeződtek s az iszlám határon levő Buda várából egyenesen *Érsekujvár* ellen való indulás ügye megállapítva és elhatározva lön, a nagyvezír ő magassága, hogy a követeknek értésére jusson, hogy országuk Isten segítségével az iszlám pusztítás által feldúlva lesz, valamint, hogy ha még egyszer határozott feleletet kívánnak tőlük, talán azon óhajításuk, hogy országuk az iszlám csapatok által való eltiprástól megóva legyen, a béke megkötésére okul fog szolgálni, továbbá, hogy vége legyen az emberek között az ilyen beszédeknek, hogy «a hitetlenek békét kívántak, de nem fogadták el tőlük» s hogy az átko-

¹⁾ Montecuccoli a törökök hadi tervével szemben olykép intézkedett, hogy M.-Ovárott szállott táborba. Ez eljárását azzal indokolja, hogy onnét megfigyelheté az ellenség mozdulatait, a veszély pedig hogy körülkerítsék el volt hártva, s főkép így *védve volt Ausztria* (tegebatur Austria observari poterant hostium motus et praeveniri) *Commentarii etc.* 147. l.

zottaknak ellenkezését és makacsságát most is valamennyinek megmutassa s az ócsárló embereknek ajakára, úgymond, pecsétet tegyen: megparancsolta, hogy miután a táborban levő főbb vezírek sátoraikban összegyűltek, a várban vendégkép tartott követek is a gyűlésen jelenjenek meg. Mivel azonban a nevezetteknek már ismert makacssága és ellenkezése miatt bizonyos volt, hogy a tárgyalás hosszasan fog tartani, maga nem jött a sátorba, hanem *Ali pasát* oktatta ki a tárgyalás alkalmával előterjesztendő pontokra nézve.

A követek eljövén, miután a szokás szerint előkészített székeken helyet foglaltak és a jelenlevő vezírek iránt tiszteletüket kimutatták, az említett *Ali pasa* szerdár a szándékolt czélból beszélni kezdett: «Ime a boldogság kapujától ezen helyre érkeztünk s ez idő alatt a béke megújítása ügyében történt dolgokat és tárgyalásokat ismeritek; soha a békéhez közelítő szavatok nem volt; jelenleg egyenesen Érsekujvár ellen való indulásunkat elhatároztuk s már csak néhány állomásnyi hely maradt, hogy pusztító lépteinket országotokba helyezzük; az összes iszlam sereg kezébe vette már a bosszúállás kardját, most mit szóltok? vajjon a békéhez közelítő szavatok van-e? vagy talán a korábbi makacsságtokban megmaradtok?» Mire ők így feleltek: «Mi csupán ezen ügy miatt jöttünk; miért ne lennénk a békére hajlandók?» *Ali pasa* erre így szólt: «*Szulejman szultán* ő felségével kötött békébe vagy *Ali pasa* szerdárral kötött békébe egyeztek-e bele? Erdélyből a német katonaság eltávolítása és a *Kanizsa* közelében épített új várnak lerombolása után, míg csak nem szerződtek azon pénzüsszeg megadására, melyet az említett békekötésekben kiállított szerződés értelmében a magas birodalomnak fizetni szoktatok, addig a béke megújítása nem lehetséges». A követek azt mondták: «A pénz fizetése el sem képzelhető, hanem adjak nekünk tizenöt napi halasztást s azalatt katonaságtokkal *Buda* síkján pihenjetelek, mi elmenvén, Erdélyből a németet eltávolítjuk s a *Kanizsa* átellenében levő új várat leromboljuk. Ekkor *Ali pasa* így szólt: «Mostanáig mi dolgotok volt? Mintán ily temérdek katonasággal ide jöttünk, néhány napi halasztás kérelmével csakis a muszulmán harczosokat visszatartani és a czélba vett vár elfoglalásától hátráltatni akarjátok.»

Mialatt a feleknek ilyen irányú sok beszédje és lényegtelen vitatkozása történt, azalatt a szerdár ekrem ő magassága a gyűlésben levő összes emberektől észrevétlenül, a sátor hátuljában az összes elmondott hiábavaló beszédeket hallotta s az időhalasztásra vonatkozó vitatkozásból kifolyólag határozatlan levén, személyesen a sátorba jött s a követekhez így szólt: «Ti azt mondjátok: a béke megkötése végett vagytok küldve, mostanáig tehát miért mulasztottátok el hiábavaló beszédekkel az alkalmat? ha csakugyan óhajtjátok a béke megújítását, akkor vigyétek ki Erdélyből a németet s romboljátok le a Kanizsa közelében levő várat s vagy a Szulejman szultán khán békekötésében szerződésileg megígért harmincezer aranynak, vagy a *Khodsa Murad pasa* békekötésében magatokra vállalt kétszázezer piaszternek a magas birodalom részére való megfizetését vegyétek kötelező szerződésbe. Azt mondjátok, hogy midőn Konstantinápolyban folyt a tárgyalás, akkor csupán két feltétel volt s a pénzkövetelés nem volt meg s e miatt ellenkeztek; csakhogy akkor a magas birodalom az összes hadseregével békében és nyugalomban volt; jelenleg azonban, miután már ennyi élelmi szert elfogyasztottak s a vidékekről ennyi győzelmes sereg összegyülekezett és a határok széléhez érkezett, vajjon ez-e a megbeszélendő béke? Ha oly módon, mint mondtuk, beleegyeztek, adjatok határozott választ, hogy mi is ahhoz képest járjunk el». A követek ezt felelték: «Uram! ha mégis inkább ajándék néven bizonyos mennyiségű tárgyakról szólnál, talán valamikép az teljesíthető volna, hanem készpénz fizetésébe császárunk semmikép bele nem egyezik.» A szerdár ekrem ő magassága ezután a további tárgyalásra engedélyt nem adott, hanem így szólt: «Ti menjetek és nyugodjatok. Mi útunkról el nem maradunk, hanem a célba vett irányban megyünk, bármit hoz is a sors». A követeket ezután *Buda* várába küldötte.

Az előre küldött sereg átmenetele az esztergomi hídon és a hitetlenekkel való megütközése.

A szerdár ekrem a megállapodás szerint kijelölt *Érsekujvár* meghódítása végett *Zi-l-hidse hó 24-ik* napján ¹⁾ a budai mezőről

¹⁾ Július hó 30-án.

elindult és *Esztergom* előtt, amíg a megkezdett híd teljesen elkészül, négy napon át pihenőt tartott és sátort ütött.

Ezután a hídon először Ali pasa szerdár ¹⁾ s a georgiai Mohammed pasa és néhány ezred janicsár kezdte meg az átvonulást, s ezek az örködés végett már korábban oda küldött *Kadizade Ibrahim pasa* és *Kaplan pasa* táborához csatlakozva, a *Pleiadok csillagzatával* övezett sátoraikat felállították. Ezenközben a táborból két katona-szolga Érsekujvárra futott s a német császár harmadik vezére és Érsekujvár parancsnoka, *Forgách* nevű kevély átkozott tudakolta tőlük, hogy az iszlam hadsereg állapota miként van? Mire ők így feleltek: «A szultáni táborban levő hitharczosok szerfölött sokan vannak s veletek harcolni jönnek; mivel azonban a híd még nincsen készen, a híd őrzése végett csak háromezernyi iszlam katonaság jött át ezen oldalra; mielőtt a híd elkészülne, sietve menjetek oda és ha a híd őrzésére küldötteleket megsemmisítetek, a táborban levő összes iszlam sereget megfélemlítve, nagy dolgot fogtok látni». *Forgách* erre hét-nyolcezer átkozott katonával előre sietett azon tervvel, hogy a hídon átvonult sereg táborát megsemmisítse.²⁾ Azon éjjel *Kadizade Ibrahim pasa* és *Kaplan pasa* az őrállási helyen ébren voltak s georgiai Mohammed pasa is a reggeledést várta, hogy ötszáz takarmányszállító katonát a rétre küldjön s mikor a nyomorult hitetlenek georgiai Mohammed pasa sátoraihoz jöttek, a tevékkel találkozáván, a tevék megijedtek s egyszerre «*haj huji*» lárma tört ki. Erre a többi katonák is felébredtek s értesülvén, hogy az ellenség megrohanta őket, az együtt levő tízezernyi iszlam katonaság a nyomorult hitetlenekkel nyomban harcolni kezdett. A világot felverő nagy lárma és az *Esztergomból* lött jelző ágyúzás által a főséges tábor egész népe értesült az átellenben

¹⁾ A már említett temesvári pasa.

²⁾ Montecuccoli idézett Commentárjaiban azt mondja, hogy *Forgách* kémei által értesült az esztergomi híd állapotáról s az átvonult török csapatok számáról. Az értesülés, miként *Rasid efendi* is előadja, téves volt, mert nem háromezer, hanem 10,000 volt a török sereg száma. Az összeütközés idejére nézve Montecuccoli értesülése megegyezik a török író elbeszélésével, hogy hajnalban támadta meg *Forgách* a törököket. (*Sub ipsam auroram primæ aciei ductorem etc.* p. 148.) A részletekre nézve a török író nagyon természetesen jobban kiterjeszkedik.

történő heves zenebonáról és mindenki azonnal lóra ülve, készen állott. *A szerdár ekrem* ő magassága, mivel lehető volt, hogy az ellenség hirtelenében ellenök is rohamot intéz, ezért a *janicsár aqához* szólva magas parancsot adott, hogy egyetlen ember se menjen át a túlsó oldalra és figyelve a harcz kimenetelét várta.

Az átelleni oldalon Ali pasa szerdár, georgiai Mohammed pasa, Ibrahim pasa és Kaplan pasa s az iszlam katonaság a puskához még csak hozzá sem nyultak, hanem villogó karddal a hitetlenek ellen rohamot intéztek és a nyomorult átkozottakra a vitézség erejével olyan csapást mértek, hogy nyolcezer hitetlen harczosból ötezer nyomorult hitetlen a villogó kard eledelévé lett és ezeren pedig mint foglyok a hitharzosok kezébe kerültek. A balsorsú Forgách ezer ötszáz szerencsétlen átkozott sebesülttel esve botorkálva Érsekujvár felé futott.¹⁾ *A szerdár ekrem* ő magassága e harcz alatt bőkezűsége erszényének száját felnyitván, azoknak, kik nyelvet hoztak, negyven-ötven piasztert ajándékozott, s ezzel a muszulman harzosoknak az ellenség megtörésére való igyekezetét és buzgalmát százszorosan fokozta.

Ali pasa szerdarnak a hidak készítésével való megbízatása.

A szerdár ekrem, ő magassága, *Moharrem-ül-haram* hó 5-ik napján²⁾ az Esztergom közelében készített új hídon a fölséges táborban levő összes győzelmes csapattal átvonulván, *Dsekerdelen*³⁾

¹⁾ Forgách az egész éjjeli menetben kifárasztott lovasságával hirtelen támadta meg a törököket. Gyalogságát alkalma sem volt használni, mivel az messze elmaradt a lovasságtól. Montecuccoli általában olyfélekép nyilatkozik Forgách vállalkozásáról, hogy az elhamarkodott volt. A vereség nagyságát Montecuccoli is olyannak mondja, mint a török fró. Úgylátszik azonban, Montecuccoli tévesen volt értesülve a törökök tervéről, mert azt írja, hogy e csata után sem volt még megállapított terve Köprili Ahmednek arra nézve, hogy Érsekujvár vagy Győr ellen induljon-e, holott, mint föntebb láttuk, ezt a törökök már Budán megállapították. Bizonyos czélzatos dicsekvés látszik Montecuccoli előadásán, mivel saját érdemeit igen szereti emlegetni. (Comment. 148.)

²⁾ Augusztus 9.

³⁾ Szentgyörgy-hegy.

Páskay

közelében állította fel a dicsőséges és tisztelt udvarát és *Ali* pasa szerdárt, *Kaplan Musztafa* pasát s a budai vali *Huszein* pasát a czélba vett, Érsekujvár felé vezető, úton levő *Zsitva* és *Nyitra* folyókon szükséges hidak készítésére és az ostrom ügyeinek elrendezésére előre elküldötte. A következő napon a szerdár ekrem ő magassága is követte őket s hogy a hit ellensége előtt feltűnjék, egy nagy zászlóaljat állítván össze, az Érsekujvárral szemközt levő *Zsitva* folyó partján állította fel sátorát, s az említett folyón és a *Nyitra* folyón szükséges két híd készítésére éjjel-nappal személyesen felügyelt s mihelyt a hidak elkészültek, tüstént kiadta a magas parancsot, hogy azoknak a túloldalon az ellenség ravaszságától való megőrzése végett husz janicsár vitéz és ötszáz budai önkénytes menjen át a túlsó partra.

Az átmenő janicsárok közül néhány ifjú ember azzal a szándékkal, hogy az ellenségtől kémeket fogjanak el, a környéken kutatva száguldozott s egy Németországból jövő futárt el is fogtak s azt a szerdár ekrem elé hozták. A futárnál tizenöt-husz darab levél volt s a *diváni* tolmácsot megbízták, hogy azon leveleket fordítsa le. Valamennyi levél a német kapitányoktól, némely főemberektől és tábornokoktól az *érsekujvári* és *nógrádi* várparancsnokokhoz és kapitányokhoz volt intézve s figyelmeztették őket, hogy az iszlám serggel való háborúban és a várak őrzésében tegyenek meg minden lehető s egyszersmind az imént Esztergom közelében megrontott átkozott Forgáchot a már elmondott eljárásáért megpirongatták és megdorgálták ; a levelek tartalmából az is kitűnt, hogy az iszlám sergnek ez áldott esztendei támadásától nagyon rettegnek és óvakodnak.

Érsekujvár ostromának megkezdése.

Miután a várostromra minden szükséges dolog elkészült, az említett (Moharrem) hó 13-án, péntek éjjelen,¹⁾ Érsekujvár ostromához kezdettek. Egy felől a ruméliai katonasággal maga a szerdár

¹⁾ Augusztus 17., mely épen péntekre esett. Montecuccoli is ezen napot említi: «ut adeo Uivarini oppugnationem decerneret, quinta decima susciperet ac bi'uo post initium faceret». Commentarii 149.

ekrem Ahmed pasa őmagassága, más oldalon Ali pasa szerdár, másfelől a janicsár aga az összes janicsárokkal, ismét másik részről Juszuf pasa az anatóliai sereggel, egy oldalról pedig Kaplan pasa mentek napnyugta után a sánczok közé. Azon éjjel nagy holdvilág volt, minek következtében a várbeli csapatok kedvük szerint nyugtalanították az iszlám sereget a sánczok elfoglalásában. A felséges Allah rendeléséből azonban a következő éjjelen a *világos hold teljesen elsötétült* s ez éjjeli sötétség más éjjeleknél tízszerre nagyobb és erősebb volt; *e holdfogyatkozás* négy óra hosszáig eltartván, tetzésők szerint foglalták el a sánczokat.

Ágyúval és puskával a felek nagy csatázáshoz kezdettek s különösen a várarok szélén levő bástyáról négy-ötszáz vallástalan hitetlen éjjel-nappal záporosóként hullatta a golyót a muszulman harcosokra. Végtére az ostrom tizenötödik napján, napfölkelte után, azon bástya felől nagyon sok hitetlen kezdett kijönni támadó szándékkal és csakugyan a sánczokban levő janicsárok nagyobb részét vissza is szorították. Erre a janicsár agának lelke a fejébe ugorván, a sánczról elébe jövő katonákat egyenesen a hitetlenek ellen hajtotta s noha a várból záporhoz hasonlóan hullott a golyó, a fekete hitetleneket mégis oroszlán módjára megrohanták. Ali pasa *szegbánjai*¹⁾ közül hat zászlóalj horvát²⁾ és néhány janicsár zászlóalj is segítségül jött sánczaiból és kardot ragadva a kijövő hitetleneket visszaűzni kezdték. Isten segítségével egy óra alatt a kijövő átkozottakat bástyájukhoz visszaszorították, azonkívül megfeszített vitézséggel a bástya két kapuját is betörvén, igen sok bátor ember bement. A nyomorult hitvány hitetlenek a bástyánál meg nem állhatván, a hátsó kaputól egymást nyomva vissza, a vár felé futottak. Az iszlám sereg az említett bástyát elfoglalván, a vár meghódítása reményének erős kötelét is megkötötte. E bástya a vár belső kapuja felé feküdvén, a hitvány átkozottak a hitharcosok visszaveréséhez fogtak, ennélfogva ágyúzás és puska lövések által a várat tetszés szerint szorongatni nem lehetett. Majd ennek utána

¹⁾ *Szegbánnak* nevezték régebben a szultáni vadászcsapatokat; később eme vadászcsapatok a janicsárok közé lőnek beosztva, de külön ezredeket képeztek ott is és régi nevüket is megtartották.

²⁾ Török horvátok voltak a határörvidéki csapatok.

arra a bástyára nagyon sok ágyút helyeztek s a vár belsejébe éjjel-nappal kedvük szerint igen sokat lődöztek s az ostrom alá fogott átkozottakat összeszorították.

A hit ellenségei még az ostrom megkezdése előtt a vár egyik oldalán folyó Nyitra vizéből egyenesen a vár árkaiba egy nagy csatornát készítettek s ezen mindig folyt a víz. A szerdár ekrem parancsából *Dsan Arszlán* pasa a *lagumdsikkal*¹⁾ az említett folyóból kiszakadó csatornát elzáratta és elromboltatta, azonkívül az árok egyik oldalán egy alkalmas helyet felásatni kezdett s az árok medrénél öt-tíz rőfnyivel mélyebben ásatott és utána a vár árkat átlyukasztatván, a benne levő vizet kifolyatták.²⁾

A khán fiának, Ahmed Géraj Szultánnak, megérkezése a tatár sereggel.

Korábban már dicsőséges császári irat ment a magas tatár khánhoz, hogy a nagyvezírrrel együtt jelen legyen a háborúban, melyre ő a nagyvezírhez ezt válaszolta: «A kalmuk nép ellenségünk levén, a gonosz természetű kozákokkal szövetkezett s mivel rosz szándékkal vannak, kénytelenek voltunk személyesen a Dnjeper folyón átmenni és az oltalmunk alatt levő *nogai* népet védelmezni és országunk más háborúja miatt fölkelni; elrendeltük tehát, hogy fiúink, Ahmed Géraj Szultán küldessék a tatár sereggel oda». ³⁾ Ahmed Géraj az öcsce, Mohammed Géraj kíséretében mintegy százezernél nagyobb sereggel jött Érsekujvár alá, hol a nagyvezír rendkívüli kitüntetésekkel és ajándékokkal fogadta.⁴⁾

Ugyanakkor megérkezett a táborba a moldvai vajda is a moldvai csapatokkal, s midőn a várbeliek ez újabb seregek érkezését látták, nagyon elcsüggedtek.

¹⁾ *Lagumdsi* alatt a mai fogalom szerint az utászokat kell érteni, a rendeltetésük majdnem ugyanaz volt.

²⁾ Montecuccoli is említi, hogy a törökök a vár árkait kiszárították.

³⁾ E fejezet többi részét csak kivonatossan ismertetem.

⁴⁾ Montecuccoli a tatár csapatok számát 37 ezerre teszi; a török író valószínűleg nagyítja a számot.

Segély érkezése a német császártól s annak elűzetése.

A nyomorult császár részéről Érsekújvár segítségére kirendelt *Montecuccoli* nevű hitetlen temérdek hitetlen katonával jöven, értesült róla, hogy a fölséges tábor korábban megérkezve, a várat ostrom alá fogta, azért az érsekújvári folyónak átelleni oldalán megállapodott, várva az alkalmat, hogy a várba juthasson.¹⁾ Az iszlam hadsereg takarmány- és élelemszállítóinak zaklatására minden tőlük telhetőt elkövettek s a lehető ravaszsággal és álnoksággal a felséges táborban levő iszlam katonaságot nyugtalanították, ennél fogva szükséges volt, hogy táborukat megtámadva a hitvány átkozottakat megszorítsák és Isten segítségével valamennyit szétverjék s ezért Kaplan Musztafa pasa a tatár sereggel ellenük rendeltetett.²⁾ Hitvány táborukhoz vezető úton a folyó gázlójának őrzésére kirendelt négy-ötszáz főnyi hitlent a vitéz tatár katonák egyszerre szétszórták s valamennyit a villogó kard edelélévé tették. Mikor a táborban levő hitetlenek erről értesültek, Isten jóvoltából olyan félelem és rettegés szállta meg őket, hogy országuk felé futni kezdtek. Miután még néhány ezer hitvány átkozottat a szablyák hídján keresztülmenesztettek, a táborukban hátramaradt temérdek sok gazdagságot elfoglalták. Eme nagy győzelem után a hit ellenségének ravaszságától és álnokságától a felséges táborban többé soha semmiféle félelemre nem maradt alkalom s így az iszlam sereg teljes nyugalommal, biztossággal fejthette ki egész erejét a megkezdett vár ostromlására.

Érsekújvárnak feladás útján való elfoglalása.

«Mivel úgy látszik, hogy a küzdelem és harcölés napjai hosszú ideig eltartanak s hála legyen Allahnak, a felséges hadseregben sok katona van, ez okból czélszerű lesz a vár mielőbbi meghódi-

¹⁾ Montecuccoli seregével ekkor már *Cseklészre* ment s innét a komáromi és a győri hajdúk kisebb csapatait próbálta Érsekújvárra küldeni.

²⁾ A török író által itt elbeszéltekben nem Montecuccoli vezette a császári sereget, mivel ő cseklészi táborából nem mozdult ki, hanem

tása végett a földet felásatni.» Így beszéltek a tanácskozásban s ezért a szerdár ekrem ő magassága a hadakat négy osztályra osztotta s elrendelte, hogy egyik osztály ő vele és ketkhudájával s összes kíséretükkel, a másik osztály Ahmed pasa defterdárral, összes irnokaival és embereivel, a harmadik osztály a *müteferrikával* ¹⁾, a csausok, szpahik és szilahdárral, a negyedik pedig a felséges táborban levő összes néppel a föld felásásához kezdjenek. A *budai muhafiz vezir Huszein pasa* és néhány *miri-míran* pedig megbízott a felügyelettel, hogy mindegyik hadosztály a maga sorában minden lehetőet elkövessen s ő a nép buzdítására éjjel-nappal a dobot verette és a tárogot fuvatta. A szerdár ekrem pedig minden nap és minden éjjel a sánczokat körüljárván, a katonaság iránt mutatott kedvezésével és kegyelmével a bátorságot és törekvést nagyon felbuzdította.

A magas parancs értelmében azelőtt elkezdett aknákat a *lagumdsik* már a vár falaihoz közel hozták s midőn a hit ellenségei ezt észrevették, hogy azokat félbenhagyassák és meghíusítsák, nem szüntek meg éjjel-nappal ágyúzni és puskákkal lövöldözni; a *lagumdsik* azonban a szerdár ekrem buzdítása, bátorítása és bőséges kedvezése következtében életre halálra nem tekintvén, az aknákat a vár falai alá beásták. Ámde mivel a hitetlenek a föld alatt is lesben állottak, észrevették, hogy másféle eljárás módra szorulnak, azért «mit tegyünk?» mondván, gondolkodni kezdtek.

A jobb szárny *alajbéqje*, ki néhány nappal előbb két *tugrával* ²⁾ rumiliai *valívá* neveztetett ki, a várfalon hasadékot törvén, alája gerendákat helyeztetett s azután azokba belelövetett, a mire a fal szétrobbant. Belátták, hogy ezen kívül más eszköz nincs, azért az említett pasa, ki már sok ostromot látott ember volt, e dolgot a *lagumdsik*knak is előadta, a mire kiadatott a rendelet, hogy az ő személyes vezetése alatt fogjanak munkához. Valóban a vár fala alá húszt rőf hosszúságban és másfél rőf mélységben ásott

Spork tábornok. A tatár csapatok a vág mentében száguldoztak s midőn Galgócznál átjöttek a Vágon, Montecuccoli Pozsonynál ismét átkelt a Duna jobb partjára. (Commentarii 150.)

¹⁾ Müteferrika, az udvari lovas gárdacsapat.

²⁾ *Tug* vagy *tugra*, lófarkával díszített zászló.

helyre gerendákat rakván, abba beletüzeltek s a fölötte levő falra is három-négy ágyúval lőttek, a mire a falon található hitetlen harcosok a fallal együtt egyenesen a várárokba zuhantak; ámde a fal mögött még öt-tíz röfnél szélesebb földfal is volt s így a be-rohanásra kívánt rés a falon nem volt meg, ez okból a *lagumsik* ez alá is aknákat kezdtek ásni. Midőn még ez nem is volt készen, a hitharcosok a megnyitott hasadékon a vár rése ellen rohamot intéztek s a várból záporokint hulló ágyú- és puskagolyókra nem is figyelve, félelem nélkül gyorsan megrohanták a várat; a hitetlen ellenség ezt szemlélve, belátta, hogy ha a megkezdett aknák még egy rést törnek, a várat elvesztik s ők valamennyien a hódító kard eledelévé lesznek, azért gonosz lelkük megmentése végett elhatározták, hogy a várat szerződéssel átadják.

Az 1074. évi Szafar hó 21-ik napján¹⁾ a vár résén a béke-zászlót felhúzták s két előkelő hitetlen kijöven, a következő szerződési pontokat terjesztette elő: 1. pont. Életük és vagyonuknak kegyelem adatván, azokban semmi kár és bántalom ne történjék. — 2. pont. A török táboron nem vonulnak keresztül s a tatárokkal sehol ne találkozzanak.²⁾ 3. pont. Vagyonuk elszállítására ezer kocsit kapjanak. — 4. pont. A császárhoz levél irassék, hogy az érsekujvári őrség a harcban semmit el nem mulasztott. — 5. pont. Míg a hitetlen sereg ki nem megy, addig az iszlám csapatok be ne jöjjenek. — 6. pont. Számukra elegendő élelmiszer adassék. — 7. pont. A sebesültek felgyógyulásukig Érsekujvártt maradjanak, azután pedig békességgel hazatérhessenek. — 8. pont. Kivonulások alkalmával dobszóval és kibontott zászlóval menjenek.

Eme nyolcz pont a diváni tolmács által a szerdár ekrem ő magasságának megmagyaráztatván, így szólt: «Vagyonotok és életetekben kár nem lesz s titeket a táboron nem menesztünk át és egyéb kívánságaitokat is teljesítjük, ámde csak egy napra való ételmezt és négyszáz kocsit adunk. Bántódás nélkül Komáromba

¹⁾ Megfelel az 1663. évi szeptember 23-ának. Montecuccoli szeptember 22-ikét említi a vár feladása napjául: «Ujvarinum denique 22. Septembris deditionem fecit». Comment. 151. l.

²⁾ Imminebant prædæ Tartari, nisi Turcæ impediissent, mondja Montecuccoli, s e szavak megmagyarázzák a szerződés 2-ik pontját.

vezetünk benneteket s ha nem restelitek, doboljatok és bontsátok ki zászlótokat, nekünk csupán az kell, hogy az átjáró helyeket és a vár lőréseit foglaljuk el és őrizet alá vegyük még ma.» E felelet után ismét egy ember ment a várba, majd visszajövén, hírül adta, hogy oly föltétel alatt beleegyeznek, ha Komáromból két embert hozhatnak, a vár állapotának megtekintésére, hogy így ezek egyegyüttel azt is láthassák, hogy ők a harcban minden tőlük telhetőt megtettek. Mivel ők erre kezeset kívántak, azért a nagyvezír a maga agái közül két agát kezesül kiválasztott s a hitetlenek közül a két embert elhozták.

E szerződési pontok elfogadtatván és megerősítettvén, azon erős vár összes fölszerelésével és készletével iszlam uralom alá jutott.¹⁾ A szerdár ekrem az összes megtörtént dolgokat a császári felségnek részletesen megírta és bejelentette s Mohammed népét ezen ügy befejezésének várása által keltett aggodástól megsabadoztotta.

Huszein pasának Nyitra ostromára való kiküldetése és e vár elfoglalása.

Nyitra várának Isten hatalmas segélyével való elfoglalása végett a fölséges hadseregből kirendelt *budai vali*, a kegyelmes *Huszein pasa* vezirtől, Érsekújvár elfoglalása után az ott időző szerdár ekremhez levél érkezett, melyben tudatta, hogy midőn a vár alatt ostromlási szándékkal tábort ütött, egy embert küldött a vár kapitányához, a ki tudván azt, hogy az ellenállásra teljesen képtelenek, maga kijött és miután vele kissé beszélgetett, sietett a várat feladni s ezért kegyelmet kaptak. Ily módon a vár ágyúlövés és kardesapás nélkül birtokukba jutott. Eme győzelmi tudósítás az iszlam sereget nagyon megörvendeztette.

¹⁾ A vár feladását Montecuccoli is annak tulajdonítja, hogy az erődítések nagyon rossz állapotban voltak, «ut deditio nullo pacto differri posset». (I. m. 152. l.)

Az erdélyi királynak a táborba való érkezése.

A szerdár ekrem ő magassága Konstantinápolyból való elindulása óta az erdélyi királynak, *Apaffy Mihálynak*, már néhány-szor parancsoló levelet küldött, hogy minél előbb a táborba jöjjön s hozzá csatlakozzék. Az említett királynak némely szövetségesei azt jelentették, hogy a nagyvezír az ő megöletésére és megsemmisítésére törekszik, azért félelmében így mentegetőzött: «Ha mi a táborba megyünk, a padisah számára a pénzt nem szerezhetjük meg, hanem az ellenség még országunkat is elfoglalja és elpusztítja». Midőn a táborba való jövetelért újabb vezíri parancsok és levelek mentek hozzá, mentegetőzésében megmaradt.

Ilynemű engedetlenségre semmi ok nem lévén, a *szerdár ekrem* ő magassága éleselméjűségével megsejtette, hogy ez okvetetlenül félelemből történik, azért Érsekújvár elfoglalása után az említett királynak a táborban levő követét¹⁾ maga elé hozatván, így szólt hozzá: «A király miért vonakodik a parancsnak engedelmeskedni? részünkről nyugodt legyen; esküszünk, hogy semmi rossz szándékunk nincs, az idehívással csupán azt akarjuk, hogy némely dolgokat megbeszéljünk vele.» S eme körülményt előadván, agái közül *Moharrem* agát és a követet ilyen tartalmú levéllel Erdélybe küldötte.

Most semmit nem késedelmeskedvén, két-háromszáz lovassal a legnagyobb sietséggel engedelmeskedett s midőn a felséges táborhoz közelérkezését tudatta, néhány *diváni csaus*²⁾, a nagyvezír *zsoldosai*³⁾ s az oláh és moldvai vajdák elébe mentek s nagy kíséző csapatral fogadták. A nagyvezír egy szőnyeget és lovat küldött számára.

A nagyvezír sátorába vezetettvén, miután az előkészített széken helyet foglalt, az udvariasság és kedvezés nyilvánulásai-
val

¹⁾ Az erdélyi követ Haller Gábor volt.

²⁾ *Diván csausok* leginkább politikai természetű megbízásokat teljesítettek.

³⁾ Törökben: *Sadr-i azem delileri ve gönüllüleri*. A *deli* (vitéz) és *gönüllü* (önkéntes) csapatok lovasok voltak, kiket a vezérek háború esetén *zsoldjukba* fogadtak s mint ilyenek nem tartoztak a rendes katonasághoz.

tisztelték meg. *A király is néhányszor a nagyvezír ruhaszegélyét megcsókolván*, a parancs teljesítésében mostanáig való vonakodását és késedelmezését nagyon szégyenlette és mentegetőzni kezdett. Hibája megbocsáttatott s miután egy aranynyal átszőtt prêmes mentét kapott ajándékkul, engedelmet nyert, hogy a számára készített külön sátorba menjen. Egyszersmind kiadatott a rendelet, hogy élelmezésére és ellátására minden szükségset elkészítsenek.

Érsekujvár teljes fölszerelése és a sereg visszavonulása.

Az elfoglalt Érsekujvár megrongált helyeit kijavították s az oláh és moldvai vajdák seregének segítségével a vár árkait kellőképp kitisztították és hat darab ágyút és más hadi szereket is elhelyeztek benne. Mindezeknek befejezése után a téli szállásokba való visszatérés ügyét megállapították.

Midőn Érsekujvár elfoglalásának híre a dicsőséges padisah ő felségéhez megérkezett, a *kapudsik ketkhuda agája* ¹⁾ által, a szerdár ekrem ő magasságának egy czobolyprêmes mentét, köpönyeget, kócsagforgót és handsárt küldött. Midőn a katkhuda a táborba érkezett, szokás szerint nagy pompával fogadták s ő a szerdár ekremmel találkozáván, először a kegyelmes császári levelet adta át, melyet a *reis efendi* ²⁾ a nagyvezír sátorában elkészített, díszülésre tett s felolvasásához kezdett.

A kegyelmes császári levél másolata. «Téged, Ahmed pasa, ki nagyvezírem és szerdár ekremem vagy, császári üdvözetemmel és örömet hozó királyi köszöntésemmel megtisztellek. A hódítások királyának, Allahnak kegyelmével és segítségével Érsekujvár vára a hódítás kötelében fogolylyá levén, mihelyest szerencsés császári trónomhoz érkezett ezen örvendetes tudósítás, hogy a pokolra való hitetlenek különféle meggyöngítéssel császári óhajtasom szerint megbűnhődtek, a kegyelmek osztogatójának, Istennek, azonnal különféle magasztalásokat és dicséreteket tettünk. S a felséges Istent alázatosan kérjük, hogy még egynehány dicsőséges győzelemmel a pokolra való hitetlenek szétszóratván, a tűz mélyébe hull-

¹⁾ *Ketkhuda aga* udvari titkári rangot viselt.

²⁾ *Reisz efendi*, a nagyvezír titkára.

janak. Reád, valamint hitharczos győzelmes szolgálaimra, kicsinyekre és nagyokra, kik a vallás és birodalmam javáért folyó háborúban kövön nyugosznak, földön pihennek, kegyelmem és jóindulatom áradjon ki! Valamennyien szerencsések legyetek! Felséges akaratom szerint szolgáltatok, királyi óhajtásom szerint igyekeztetek s jóindulatomra valamennyien érdemesekké lettetek s ezért szívvél felséges szerencsémért fáradó szolgálaimnak kegyelmemet és jóindulatomat ajándékozom.

Mostan magas királyi kegyelmemből téged drágaköves kócsagforgóval, ellenségtörő szerencsés karddal és tulajdon köpönyegeim közül egy díszköpönyeggel és khaftánnal megdicsőítlek s ezeket jelenleg a kapudsik ketkhudája által elküldöttem. A hála adójának lerovása után a vallás és birodalmam, valamint a szultánság hírnevéhez és becsületéhez méltóan járjatok el s a meghódított várnak kijavitása és megerősítése végett minden lehető megtegyetek.»

Erre a magas levél felolvasása és tartalmának a gyűlésben való kihirdetése után a szerdár ekrem az egybegyűltekhöz így szólt: «Allah segítségével az ellenségen boszút álltunk. Mostantól kezdve *Kaszim napja* ¹⁾ megérkezéséig tizenkét nap marad, ezért czélszerűnek látszik, mielőtt a tél meglepne bennünket, a téli szállásokba térni. Ámde ahit ellenségei most bosszúló szándékkal lesben állanak, ez okból a hadi népet hazájukba és otthonukba küldeni tanácsos-e? Midőn a vezérektől eme kérdésre egyenes feleletet kívánt, így szóltak: «A hit ellensége a támadásra és ostromra minden oldalról alkalmat keres, az iszlam határokat így hagyván, hová jutunk?», s az volt véleményük, hogy a határok körül kereszenek téli szállásokat s az ellenségre folytonosan figyeljenek. A szerdár ekrem ő magassága is eme vélelmenyt helyeselte s a vár hátralevő berendezésének siettetése végett a budai muhafízt, *Huszeín* pasát Érsekujvárra rendelte, *Kurd* pasát pedig Érsekujvár külön muhafizévé tette s ezután az összes győzelmes haderővel Érsekujvár alól elindult.

Kaszim napja elérkezvén, a nagy esőzések miatt az útban

¹⁾ *Kaszim* napja alatt szent Demeter napját érti az író, mely október 26-án van. E napon szokott a török sereg téli szállásokba vonulni.

nehány napig rendkívüli fáradalmakat és nehézségeket kellett elszenvetni, míg végre a *Garam* folyó partjánál állapodtak meg. Az oláh katonaság segítségével egy nap és egy éjjel az említett folyón három hidat vertek s a nagyszámú hadsereg két nap és két éjjel is nehezen tudott azon átvonulni.

Léva várának feladás útján való elfoglalása.

A felséges hadsereg útjába eső Léva vár népéhez a vár kiürítése és átadása végett a szerdár ekrem parancsoló levelet írt, a mire ők az átadást megtagadva, így válaszoltak: «Minket a császár a vár őrzésével bízott meg s mi a vár megőrzésére és védelmére minden lehetőt elkövetünk». Ámde mikor a hadsereg a vár előtt tábort ütve, azt erővel ostromolni kezdte, a győzelmes sereg legcsekélyebb rohamának ellenállni teljes lehetetlen volt s a harczosok hatalmas mozdulatait észrevették, vagyonuk és életük megmentése végett nagy könyörgéssel és kérelemmel a várat a magas birodalomnak átadták. A benne levő hitetlenek élete és vagyona megkíméltetett s a várhoz tartozó húszezernyi *rája* is kegyelmet és kíméletet nyert. Kiadatott egyúttal a fermán, hogy *Csatre-patrezade Ali pasa* az újonnan összeírt négyszáz várőrrel a vár őrizetét vegye át.

Nógrád várának feladás útján való elfoglalása.

Érsekujvár alól Nógrád várának ostromára már korábban kirendelt Kaplan Musztafa pasa a melléje adott győzelmes sereggel elindulván, az ostromhoz fogott, s miután a hadi eszközöket éjjel-nappal foglalkoztatta, az ostromolt, nyomorult hitetlenek az említett vezírnek s a vele levő győzelmes seregek ellenállni képtelenek voltak s egyszersmind híret vették, hogy az összes oszman sereg feléjük irányítja bosszúja és hódítása gyeplőjét, ezért félelem és rettegés fogta el őket. Meghódolásukkal azonban életük és vagyonuknak kegyelem adatott s az említett vár összes fölszerelésével és készletével a világhódító szultán birodalmához kapcsolatott. Midőn az említett vezér ezt a szerdár ekremnek bejelentette, a hit-harczosok nagyon örvendeztek.

*Az erdélyi királynak s az oláh és moldvai vajdának visszatérése
Budáról.*

A szerdár ekrem a felséges hadsereggel a legnagyobb sietéssel Buda alá érkezett s az erdélyi királynak, Apafy Mihálynak, s az oláh és moldvai vajdának kiadta a rendeletet, hogy a következő évre elhatározott háborúba a legnagyobb sereggel eljőjenek, mostanra pedig engedélyt adott nekik, hogy hazájukba térhessenek vissza. A királynak egy czobolyprémes díszmentét, az oláh és moldvai vajdának pedig egy-egy kaftánt ajándékozott.

A német követnek Budáról való kibocsátása és hazájába való visszaküldetése.

A német követet, ki a hadjáratba menetelkor a béke megkötése és a szövetség s egyezés okmányainak megújítása végett Temesvárról Belgrádba jött s a békeföltételekkel ellenkező eljárásait tagadván, hazugságai és ravaszsága következtében a béke megkötését késleltette, Buda várában őrizet alá tették, most pedig a szerdár ekrem elé hozták s így szóltak hozzá: «Mivel a béke ügyében napról-napra ravaszsághoz fordultál, ezért hoztuk országokra boszuló lépteinket és a szövetség megbontásának büntetésére Isten segítségével kardot rántottunk. Minden eseményt részletesen hallottál s most császárodhoz küldünk s mindent a miként láttál, a szerint adj tudtára.» Mivel a követ kérte, hogy választ írjanak neki, ezért a szerdár ekrem a német főminiszternek levelet írt s azt az említett követnek átadta.

A szerdár ekrem levelének másolata.

A Messias nemzete főembereinek legkitünőbbje, Jézus népe nagyjainak példányképe, a kereszténység ügyeinek rendezője, a dicsőség és hatalom tulajdonosa, tisztelt, szeretett barátunk, a német császárnak — Allah tegye kimulását boldoggá — főminisztere *Duc de Sagan!*¹⁾ — kimulása legyen szerencsés — a szom-

¹⁾ Törökben: *دوقدين صغان* (Dükdin Szagan).

szédsághoz s a korábban közöttünk sok időn át fennállott barátságához illő üdvözlés és köszöntés megtétele után barátságosan tudatjuk, hogy mi, a ti barátotok, a föld színén lévő paradíshk legnagyobbjának, a fölséges, dicsőséges, hatalmas úrnak, az iszlam paradíshjának, az összes emberek sahinsahjának felséges trónjánál voltunk, azután pedig az eget és földet semmiből teremtő, dicsőséges, felséges Allahnak kegyelmével és prófétáknak, két világ napja, az Isten küldötteinek ura, a próféták befejezője, Mohammed-el-Musztafának — magasztalás és dicséret neki — bőséges áldásával, csillag sokaságú, föld által nem hordozható iszlam sereggel midőn Magyarország határához jöttünk, nagykövetetek és ahhoz még érkező más embereitek által küldött leveletekben a béke kigúnyolásául mindkét félre hasznos határozott felelet épen nem volt, de azonkívül még midőn Belgrádra, Eszékre és Budára érkezünk, követeiteket néhányszor hívatván, velük tárgyalásba bocsátkoztunk s a béke megerősítésére egyetlen szavuk sem volt, sőt minden cselekedetükből és beszédjükből az tünt ki, hogy az időt halogatván, a dolgot csupán késleltetni akarják, noha a mi részünkről az évek óta megőrzött békének újra megerősítésére a hajlam és a vágy mutatkozott.

Az okosságra semmi figyelem nem volt. Nem tudom, vajjon követeitek a békének a népre és országotokra való áldásos voltát félreértették-e vagy talán országotok főemberei közül egyetlenegy öregember sem maradt már, a ki tudja és látta ama hatalmat és erőt, melyet a fölséges Isten ez örökkétartó magas birodalomnak engedett. Követeiteknek semmiféle felhatalmazása nem volt, úgyannyira, hogy előhivatván a béke megújítására, a jelenlegi állapot helybenhagyását kívánták. A halogatáson, mentegetőzésen és ürügyeken kívül semmi szavuk nem volt. Végtére a jelen győzelmes esztendőben temérdek katonasággal és ellenségtörő tatárral országotokba menvén, a meghódított várak, vidékek és országotok népe mennyire lett eltíporva és megszegyenítve az iszlam lovának lába alatt, mindez tudva van elöttetek, azért azt részletesen elszámlálni nem szükséges. Az én felséges, dicsőséges uram megparancsolta, hogy e télen mi magunk Belgrádon, a győzelmes iszlam csapatok és az ellenségtörő tatárok pedig Magyarország határain teleljenek. Anyi év óta a felek között megőrzött és fentartott barátság követ-

keztében jelenleg nagyköveteket nálunk tartottuk, utóbb jött követeket pedig e levéllel hozzátok elküldöttük. Midőn Allah akaratából megérkezik, ha a béke épületeinek megújítására figyelmet s a jólét és nyugalom alapjainak megerősítésére vágyódást mutattok, a felek kiengesztelése és ügyeik eligazítása végett az én uramnak, a föld negyedrésze khalifájának, a fölséges, dicsőséges, hatalmas, vitéz, kegyelmes padisáhnak és győzelmes sahinsahnak boldogságos magas trónjához kérelmet intézek, a békébe való dicsőséges beleegyezése lehetséges. Ha azonban levelünk tartalmára nem figyelve, ismét a korábbi meggondolatlanságot cselekszitek s a jóságos ügytől elidegenedtek: a nagydicsőségű Allah kegyelmével és segítségével a szerencsés jellegű tavaszon, a mit országotok és népetek látni fog, mindannak újra ti lesztek okozói. Ehez képest országotok előkelőivel s nemzetetekkel ti is tanácskozzatok s jó állapotot hozzátok létre s levelünkre a válaszokat küldjétek el.

A hadsereg elindulása Budáról a belgrádi téli szállások felé és Kaplan pasának kiküldetése Zirin-oglu¹⁾ tartományának elpusztítására.

Miután a szerdár ekrem ö magassága levéllel együtt még némely dolgokat a főminiszter számára elbeszélte, a követet szerencsétlen országa felé küldötte. Ezután a hadsereggel a budai mezőről megindulván, egyenesen a belgrádi téli szállások felé mentek. Útközben rendkívül erős fagyok lévén, a hadi nép a hideg miatt kényszerülve volt az útba eső várak és falvak házainak, kertjeinek, kerítéseit és tetőit leszedni és sátoraik előtt azokból nagy tüzeket raktak s ezen módon segítettek nehéz helyzetükön.

Még Érsekújvár elfoglalása után a császár ötvenöt ezer német és magyar katonával Komárom várának őrzésére gondolván, *Zirin-oglut* oda hívta, kinek tartománya ekkép üresen lévén és ravaszága és ördögsége is vele volt, ezért tartománya elpusztítására a szerdár ekrem a határszéli *szeraszkerré* kinevezett *Kaplan*

¹⁾ *Zirin-oglu* (Zirin-fi) így nevezi a török író a költő és hadvezér Zrinyi Miklóst.

pasát tizenöt ezer önkénytes határőrrel és *Jallu agát* ötvenezer főnyi szélgyorsaságú válogatott tatárral kirendelte s megállapította, hogy mi módon járjanak el.

A katonaság zsoldjának kifizetése és a győzelmes csapatok téli szállásának beosztása.

Az iszlám sereg az eszéki hídon átvonulván, a vár előtt sátort ütött. Mivel már hat hónap óta a seregnek zsoldot nem adtak, azért a megérdemelt két negyedévi zsoldot itt kifizették, a mi régi szokás szerint a szerdár ekrem sátora előtt osztatott ki valamennyinek.

Mivel elhatározva volt, hogy a győzelmes szerdár ekrem Belgrádon telet, azért a táborban levő vezírek, emirek és hadi nép számára a téli szállásokat elrendezték olykép, hogy a khán fia szultánnak *Bácskát*, a Zirin oglu tartományának rablására menő Kaplan pasának *Kanizsát*, a melléje rendelt Jalu aga tatár seregének *Pécsét*, a többi hadi népnek pedig egy-egy határszéli várat és erődítményt jelöltek ki. Eme beosztással a téli szállásokul kijelölt helyeknek lakossága az ellenség cselétől és támadásától védve és biztosítva volt.

* * *

Ilyen lefolyása volt az 1663-ik évi török hadjáratnak, melyről Montecuccoli meglegedetten írja, hogy «méltó hálákat adtak Istennek, ki annyi *vitézséget* és *bölcséget* adott a császári seregnek, s mindkettőt elvette az ellenségtől.»¹⁾ S a császári sereg fővezérénél oly meglegedést keltő háború leírásához kiegészítésül még a *Fezlike-i Tarikhi Ozmani* következő szavait csatolhatjuk: «A krimi khánnak százezeret felülhaladó tatár és kozák lovassága az ellenséges országot egész Sziléziáig elpusztította és negyvenöt ezer foglyot hajtott el.»²⁾

Dr. KARÁCSON IMRE.

¹⁾ Commentarii 152. l.

²⁾ Fezlike-i Tarikhi Ozmani, Isztambul 1307. 143. l.